

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридичний факультет

Кафедра кримінального права та правоохоронної діяльності

МІЖНАРОДНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ З ТЕМИ 1:
«Поняття, предмет, система та джерела міжнародного кримінального
права»**

Конспект лекції підготувала:
Плутницька К. М., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального
права та правоохоронної
діяльності Запорізького
національного університету

Запоріжжя — 2023

ПЛАН:

- I. Поняття міжнародного кримінального права, його система, предмет та методи.
- II. Джерела міжнародного кримінального права
- III. Дія норм міжнародного кримінального права у часі
- IV. Юрисдикція у міжнародному кримінальному праві.
- V. Принципи міжнародного кримінального права.

I. Поняття міжнародного кримінального права, його система, предмет та методи

Основним фактором, що впливає на правильне розуміння поняття міжнародного кримінального права це те, що воно є частиною міжнародного публічного права і, тому діє в межах міжнародно-правової системи.

Водночас, характер міжнародних кримінальних норм, як норм, відповідно до яких настає кримінальна відповідальність окремих осіб, відрізняється від більшості інших норм міжнародного публічного права.

З моменту створення Вестфальської системи міжнародного права 1648 р. домінуючого значення у міжнародних відносинах набуває принцип суверенної рівності держав та пов'язаний з цим принцип невтручання. До цього часу, як визначав відомий юрист-міжнародник Ф. Мартенс міжнародні відносини характеризувалися роз'єднаністю, анархічністю та безсистемністю міжнародних взаємодій, головним проявом яких були збройні конфлікти або затяжні війни¹. Всі суверенні держави не мають вищих повноважень, основні норми Вестфальської системи наголошували на мережі взаємних зобов'язань, що орієнтувалися виключно на міждержавні відносини. Норми створені в рамках цієї системи, традиційно вважають суб'єктами міжнародно-правових відносин/відповідальності тільки державу. Індивід (особа) може бути пов'язана з міжнародним правом тільки опосередковано, якщо взагалі можна було говорити про особу, як суб'єкта міжнародного права того часу, а відповідальність може особа нести тільки за національним законодавством.

Основною причиною виникнення і розвитку міжнародного кримінального права є інтернаціоналізація злочинності, яку можна розглядати у двох аспектах – *функціональному* та *технологічному*.

Функціональний аспект інтернаціоналізації злочинності полягає у інтернаціоналізації суспільної небезпеки найбільш тяжких злочинів, що становлять загрозу для декількох держав або порушують нормальні міжнародні відносини.

Змістом *технологічного аспекту* є розвиток міжнародно-організованої злочинності, транскордонне переміщення злочинців, предметів та знарядь вчинення злочинів.

¹ Мартенс Ф.Ф. Современное международное право цивилизованных народов / Ф.Ф. Мартенс. – М.: Книга по Требованию, 2011. – 481 с.

Термін «*міжнародне кримінальне право*» з'явився наприкінці ХІХ ст. для позначення норм, які регулювали надання державами взаємодопомоги при здійсненні ними національної кримінальної юрисдикції.

Так, у 1832 р. німецький юрист, *Л. фон Бар* одним із перших виокремив «international criminal law» від міжнародного приватного права обґрунтовуючи свою позицію тим, що міжнародне приватне право є частиною міжнародного публічного права, як і міжнародне кримінальне право. Протягом ХІХ століття концепція міжнародного кримінального права включала в себе питання національної кримінальної юрисдикції та надання правової допомоги у кримінальних справах.

Після другої світової війни у зв'язку з притягненням до міжнародної відповідальності осіб, що вчинили військові злочини, злочини проти миру та людства, поняття “міжнародне кримінальне право” почало використовуватися і щодо подібних відносин.

Міжнародне кримінальне право – це галузь міжнародного публічного права, яка складається з принципів і норм, що регулюють співробітництво держав у боротьбі з міжнародними злочинами та злочинами, що мають міжнародний характер.

Ознаки міжнародного кримінального права

Міжнародне кримінальне право характеризується наступними ознаками:

а) наявність специфічних джерел, що базуються на міжнародно-правових нормах – міжнародні договори, звичаєві норми, прецедент, норми національного законодавства;

б) наявність власного предмета і метода регулювання;

в) взаємопов'язаність міжнародного і національного права у вирішенні питань притягнення до відповідальності особи за скоєння міжнародного злочину чи злочину міжнародного характеру;

г) специфічність суб'єктів відповідальності за вчинення міжнародного злочину чи злочину міжнародного характеру. В доктрині міжнародного права визначається коло суб'єктів, що можуть нести міжнародну відповідальність. Суспільно протиправна діяльність окремого індивіда (фізичної особи) знаходиться за межами сфери дії міжнародного права. Натомість абсолютну більшість злочинів, що входять до сфери інтересів міжнародного кримінального права, вчиняє саме індивід, наприклад всі суспільно небезпечні діяння групи – злочинів міжнародного характеру. Натомість за міжнародні злочини можуть нести відповідальність як індивіди (кримінально-правову) так і держави і міждержавні організації (міжнародно-правову);

д) норми міжнародного кримінального права створюються державами на спільних міжнародних конференціях. Дані міжнародні норми мають певний пріоритет перед національними кримінально-правовими нормами. Так, наприклад, конкуренція міжнародно-правових і національних норм на користь міжнародних норм згода на які надана Верховною Радою України визначена у п. 1 ст. 9 Конституції України

е) визначення відповідальності за деякі міжнародні злочини входить до компетенції міжнародних судових органів, а не національних судів. Практика Нюрнберзького, Токійського трибуналів, Трибуналу по Руанді, колишньої Югославії та інше. З 1998 р. Міжнародний кримінальний суд здійснює юрисдикцію над даними видами злочинів.

Система міжнародного кримінального права як галузі права знаходиться в процесі становлення.

Вона володіє характерними рисами міжнародного права і в той же час має певну специфіку галузі. Система МКП формувалася при значному впливі внутрішнього кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого права і тому має чимало спільного з ними. Тому сьогодні МКП об'єднує міжнародно-правові норми та національні норми, що стосуються відповідних галузей права, а також судоустрою.

Особливості системи сучасного міжнародного кримінального права:

✓ об'єднує норми національного кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого права та судоустрою базуючись на міжнародно-правових нормах;

✓ принципи і норми, що містить МКП визначають його юридичну природу і відносяться до загальної частини.

✓ склади злочинів – утворюють особливу частину МКП.

✓ значна кількість норм стосується процесуально-правових аспектів реалізації МКП, тобто можна говорити про існування міжнародного кримінально-процесуального права.

✓ статuti міжнародних судів заклали основи міжнародного кримінального судоустрою.

Отже, систему галузевої самостійності міжнародного кримінального права утворюють всі міжнародно-правові норми та рішення міжнародних організацій, що визначають взаємопов'язані предмет, метод і завдання юридичного регулювання. При цьому дана галузь сама по собі продовжує залишатися невід'ємною частиною системи міжнародного права в цілому.

В теорії пропонувалося розділити систему міжнародного кримінального права на Загальну і Особливу частини.

До *Загальної* частини міжнародного кримінального права відноситься:

✓ сукупність міжнародно-правових норм і рішень міжнародних організацій, що визначають принципи міжнародного кримінального права;

✓ поняття і ознаки злочинного діяння, що регламентують питання дії міжнародних актів кримінально-правового характеру;

✓ а також міжнародно-правові норми, що регулюють настання відповідальності і звільнення від неї.

Особливу частину міжнародного кримінального права становить – сукупність міжнародно-правових норм і рішень міжнародних організацій, в яких визначені ознаки конкретних злочинів з міжнародного кримінального права.

Предмет МКП має комплексний характер. За змістом суспільні відносини, що входять до предмету МКП, можна поділити на групи.

Першу групу складають відносини, пов'язані з вчиненням міжнародного кримінального злочину і притягненням до міжнародної кримінальної відповідальності. Дана група включає як охоронні, так і регулятивні відносини. Перші пов'язані із притягненням особи до міжнародної кримінальної відповідальності і призначенням покарання за міжнародні кримінальні злочини. Регулятивні відносини з'являються у випадках звільнення особи від міжнародної кримінальної відповідальності, передбачених, зокрема, ст. 31 Римського статуту МКС.

Другу групу складають відносини, пов'язані з питаннями встановлення відповідальності за злочини міжнародного характеру. Відповідальність за такі діяння настає виключно відповідно до національного законодавства, внаслідок чого не можна говорити про міжнародну кримінальну відповідальність за них. Завдання міжнародного кримінального права щодо таких злочинів зводиться до встановлення загальних напрямків протидії їм, а також опрацювання питань міжнародного співробітництва. Таким чином, незважаючи на те, що дані відносини входять в предмет міжнародного кримінального права, охоронними їх назвати не можна через те, що питання притягнення до відповідальності за них регламентуються нормами національного кримінального законодавства, а роль міжнародного кримінального права зводиться до регламентації загальних питань запобігання цим злочинами.

Отже, можна говорити про специфічність і самостійності предмета міжнародного кримінального права, що включає в себе дві групи відносин: *охоронні* відносини, пов'язані з вчиненням міжнародного кримінального злочину і притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності; *регулятивні суспільні* відносини, пов'язані з запобіганням злочинам міжнародного характеру.

Методи правового регулювання. В основі міжнародного кримінального права лежать як *імперативний, так і диспозитивний* методи.

Імперативність проявляється у невідворотності міжнародної кримінальної відповідальності незалежно від того, чи були ратифіковані міжнародні правові акти державою чи ні.

Диспозитивність проявляється в договірних засадах всього міжнародного кримінального права. Його становлення базується насамперед на «добрій волі» міжнародного співтовариства, закріпленої в договорах.

Використовується в міжнародному кримінальному праві також і *заохочувальний метод* правового регулювання. Зокрема, у ст. 31 Римського статуту МКС сказано, що особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо діяла розумно для захисту себе або іншої особи, або, у випадку воєнних злочинів, майна, яке є особливо важливим для виживання даної особи чи іншої особи, або майна, яке є особливо важливим для виконання завдання військового характеру, від неминучого і протиправного застосування сили способом, відповідним ступеню небезпеки, що загрожував цій особі або іншій особі, яку захищали або майну.

Застосовується в міжнародному кримінальному праві також *рекомендаційний метод*. Пов'язано використання даного методу зі

злочинами міжнародного характеру, коли встановлюються лише рекомендації для окремих держав у сфері боротьби з такими діяннями.

II. Джерела міжнародного кримінального права

Міжнародне право є продуктом договорів, конвенцій, судових рішень та звичаїв, що отримали міжнародне визнання або згоду.

Формування системи джерел міжнародного кримінального права як складової частини міжнародного права є дещо складнішим, але в основу покладені положення ст. 38 Статут Міжнародного суду ООН.

Так, традиційно до джерел відносять:

- ✓ договори,
- ✓ міжнародні звичаї,
- ✓ загальні принципи права
- ✓ судові рішення та доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів

у галузі міжнародного публічного права, як допоміжний засіб.

Звичайно ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН не має вичерпного переліку джерел, а лише обмежує джерела які повинен застосовувати Міжнародний Суд ООН при прийнятті рішень.

Міжнародні договори та міжнародний звичай є найважливішими джерелами міжнародного публічного права, а отже, міжнародного кримінального права.

Конвенції чи договори є більш сучасним і більш обдуманим засобом створення норми, оскільки вони являють собою угоду, досягнуту між державами відповідно до принципу «*pacta sunt servanda*». Відповідно до Віденської конвенції про право договорів, «кожен діючий договір є обов'язковим для його сторін і повинен виконуватись ними добросовісно» [].

Прикладами договорів, що мають відношення до міжнародного кримінального права, є Гаазькі конвенції 1907 р.; Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р.; Чотири Женевські конвенції 1949 р. та додаткові протоколи I та II 1977 р.; Конвенція про запобігання та покарання злочину геноциду 1948 року; Римський статут Міжнародного кримінального суду також є багатостороннім договором. Статут Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді та Статут Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії були прийняті згідно з резолюціями Ради VII Безпеки ООН і мають обов'язковий характер для всіх держав-членів Організації Об'єднаних Націй.

Групи джерел міжнародного кримінального права

1. міжнародні договори, що координують діяльність держав у боротьбі зі злочинністю та визначають правовий статус окремих міжнародних організацій: Статут ООН 1945 р.; Віденська конвенція про міжнародні договори 1969 р.; Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р. та інші; Статут Міжнародного кримінального суду 1998 р;

2. міжнародні договори, що регламентують співробітництво держав у протидії, запобігання і боротьбі із окремими видами злочинів:

а) універсальні – Конвенція про рабство 1926 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу з підробкою грошових знаків 1929 р.; Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього 1948 р.; Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і експлуатацією проституції третіми особами 1950 р.; Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 р.; Конвенція про відкрите море 1958 р. і Конвенція ООН з морського права 1982 р. в частині, що стосується боротьби з морським піратством; Конвенція про злочини та деякі інші акти, що вчиняються на борту повітряних суден 1970 р.; Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, 1971 р.; Конвенція про психотропні речовини 1971 р.; Міжнародна конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього 1973 р.; Конвенція про попередження і покарання злочинів проти осіб, що користуються міжнародним захистом, в тому числі дипломатичних агентів, 1973 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу з захопленням заручників 1979 р.; Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу 1980 р.; Конвенція проти тортур і інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання 1985 р.; Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, 1988 р. та інші;

б) регіональні – Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р.; Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 р. та додаткового протоколу до неї 1978 р.; Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом 1977 р.; Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму 2005 р.; Конвенція про кіберзлочинність 2001 та інші;

3. міжнародно-правові акти, спрямовані на врегулювання відносин співробітництва держав у боротьбі зі злочинами проти миру і безпеки людства а також військовими злочинами: Угода про судове переслідування і покарання головних військових злочинців у Європі 1945 р. та Статут Міжнародного військового трибуналу для суду і покарання головних військових злочинців європейських країн вісі 1945 р. (Статут Нюрнберзького трибуналу); Статут Токійського міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу 1946 р.; Статут Міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, що були вчинені на території колишньої Югославії 1993 р.; Статут Міжнародного трибуналу по Руанді 1994 р.; Угода між ООН та Урядом Сьєрра-Леоне про заснування Спеціального суду по Республіці Сьєрра-Леоне 2000 р.; Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. та додаткові Протоколи до них від 1977 р.; Конвенція про незастосування строку давності до військових злочинів та злочинів проти людства 1968 р.; Європейська конвенція про незастосування строку давності до злочинів проти людства та воєнних злочинів 1974 р.

4. загальні принципи права (суверенної рівності держав, обов'язкового виконання договорів, прав людини та інші)

5. міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаний в якості правової норми (*opinio juris*)

6. резолюції міжнародних органів

7. допоміжні засоби для визначення норми

- рішення міжнародних судів
- резолюції міжнародних органів
- проекти та коментарі Міжнародної правової комісії
- проекти та коментарі міжнародних наукових асоціацій
- рішення національних судів
- національне законодавство

III. Дія норм міжнародного кримінального права у часі.

Проблема дії міжнародного кримінального права – одна з найскладніших і спірних в науці.

Вона включає в себе два основних компоненти: дія в часі і в просторі.

Дія норм міжнародного кримінального права в цілому підпорядковується правилам, загальним для системи міжнародного права

Як відомо, прийняття норми і набуття чинності – може відбуватися в різні проміжки часу.

Більшість міжнародних договорів містять чітко обумовлені підстави набуття чинності, при яких прийнята міжнародна норма вступає в юридичну силу для держав, які її підписали. Зазвичай юридична обов'язковість норми міжнародного права виникає з моменту її ратифікації, і обумовлена в самому договорі кількістю держав-підписантів.

Щодо, норм міжнародного кримінального права, то вони, за своєю суттю завжди носять імперативний характер.

Отже, обов'язковість виникає тільки в той момент, коли сам договір вступає в силу. Це положення підтверджується Віденською Конвенцією про право міжнародних договорів 1969 р., в якій зазначається, декілька шляхів визначення дати набрання юридичної сили міжнародного договору:

✓ дата визначається у самому договорі або за домовленістю держав, які брали участь у переговорах;

✓ при відсутності чітко зазначеної дати або домовленості договір, набирає чинності, після вираження згоди на обов'язковість міжнародного договору для всіх держав, які брали участь у переговорах;

✓ якщо держава виражає зроду на участь у міжнародному договорі в будь-яку дату після набуття договором чинності, то останній в цю дату набуває чинності якщо в договорі не передбачається інше.

Разом з тим, набуття чинності міжнародного договору не означає його автоматичної обов'язковості для держав, які його уклали. Як правило, у міжнародному договорі, встановлюється «кворум» – визначається необхідна кількість держав, що мають ратифікувати даний договір для набуття юридичної сили. При цьому, для держави-учасниці, яка не ратифікувала даний договір останній не має обов'язкового характеру, а діє як міжнародний звичай, натомість для держав-учасниць, які його ратифікували є таким, що набув чинності. Так, наприклад, державами-підписантами Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 2002 р. є 10 держав у їх числі і Україна. Відповідно до положень ст. 120

Конвенції 2002 р. вона набула чинності на тридцятий день з дати здачі на зберігання депозитарію третьої ратифікаційної грамоти у 2004 р. (грамоти здали Білорусь, Азербайджан, Казахстан) інші держави до цього часу є державами-учасницями, що підписали але, з будь-якої причин, не ратифікували її. Отже, Конвенція 2002 р. має обов'язковий характер тільки для трьох з семи держав.

Для України, як і більшості держав, міжнародний договір набуває чинності не автоматично, а після затвердження (офіційного визнання) відповідного національного органу. Наприклад, ст. 8 Конституції Португалії 1976 р. визначає, що норми міжнародних договорів ратифіковані або схвалені належним чином, набувають чинності після офіційної публікації і їх виконання стає обов'язковим для Португальської держави ;

Існує інша ситуація – договір ратифікований державою, але сам по собі не вступив в законну силу, наприклад тому, що не здані до депозитарію передбачена договором необхідна кількість ратифікаційних грамот. Тому договір не є обов'язковим до виконання для всіх держав, що його підписали.

У міжнародній практиці держав щодо дії закону у просторі використовується поняття «юрисдикція». Під юрисдикцією розуміється правозастосовна діяльність державних органів, сфера дії державної влади.

IV. Юрисдикція у міжнародному кримінальному праві.

В процесі становлення і розвитку міжнародного кримінального права питання щодо відповідальності держав, вищих посадових осіб, за скоєння ними злочинів проти людства, держави вирішувалися шляхом домовленостей між зацікавленими державами і потерпілими. Періодично виникали ідеї до створення міжнародного кримінального суду, але вона не була реалізована через брак державної підтримки.

Види юрисдикції у міжнародному кримінальному праві:

1. Територіальна юрисдикція означає поширення державної влади на всіх осіб, які перебувають на її території.

Територіальна юрисдикція поширюється на осіб незалежно від їхнього громадянства. Усі особи зобов'язані дотримуватися законів цієї держави та підпорядковуватися приписам її державних органів та уповноважених посадових осіб.

Територіальна юрисдикція ґрунтується на територіальному принципі дії норм у просторі. Цей принцип є базисним у міжнародне право і практиці держав. У міжнародних конвенціях постійно наголошується настання відповідальності за міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру відповідно до територіального принципу дії закону у просторі.

2. Екстратериторіальна юрисдикція полягає у поширенні правових норм держави на діяння, вчинені за межами цієї держави: на території іноземної держави, у відкритому водному або повітряному просторі, в космосі, Антарктиді.

Злочини традиційно були «локальним явищем» але глобалізація все змінила. Дешеві подорожі, розвиток технологій і телекомунікацій, а також анонімність Інтернету створили можливості для швидкого поширення транснаціональних злочинів, таких як: дитячий секс-туризм, легалізація грошей добутих злочинним шляхом, тероризм та порушення прав людини.

Фундаментальні зміни у функціонуванні взаємовідносин міжнародного співтовариства, зменшили розрив між національним та міжнародним правом. Екстериторіальна юрисдикція знаходяться на перехресті цих систем права.

3. Паралельна юрисдикція полягає у можливості переслідування особи за скоєння серйозних порушень міжнародного гуманітарного права міжнародними і національними судовими органами.

Паралельна юрисдикція передбачається Статутом Міжнародного кримінального суду 1998 р. у преамбулі та ст. 1 Статуту Міжнародного кримінального суду зазначається, що МКС доповнює національні органи кримінальної юстиції. Тому, пріоритет у розгляді справ та кримінальному переслідуванні винних за Статутом належить національному суду держави.

Міжнародний кримінальний суд не може прийняти справу до свого провадження у тих випадках, коли:

а) ця справа розслідується або стосовно неї порушено кримінальне переслідування державою, котра має щодо її юрисдикції, за винятком випадків, коли ця держава не бажає або не здатна вести розслідування або порушити кримінальне переслідування належним чином;

б) справа розслідувана державою, яка має юрисдикцію щодо неї, і ця держава вирішила не порушувати стосовно особи, якої це стосується, кримінального переслідування, за винятком випадків, коли це рішення стало результатом небажання або нездатності держави порушити кримінальне переслідування належним чином (ст. 17)

V. Принципи міжнародного кримінального права

Виділяються такі **принципи** міжнародного кримінального права:

1. *Заборона агресивної війни.*
2. *Невідворотність покарання за вчинення будь-якого діяння, що розглядається міжнародним правом як злочинне*

Цей принцип у сучасних умовах набуває особливого змісту, що вимагає високого рівню міжнародної взаємодії та міждержавної консолідації зусиль у сфері протидії особливо небезпечним видам злочинів, що становлять загрозу для всієї планети. Регламентування відносин у сфері протистояння даному виду злочинності передбачає уніфікацію національного законодавства у світлі вимог актів міжнародного права. Кожна держава вступає в міжнародні відносини з безліччю інших країн або міжнародних організацій універсального характеру, що створює передумови для виникнення колізій норм як єдинорівневого, так і різнорівневого характеру: одне і те ж юридична явище може мати різні визначення в різних міжнародних актах однієї і тієї ж держави; у зв'язку з чим внутрішнє національне кримінальне право має бути адаптоване відповідно до вимог міжнародних норм по кумулятивному

принципом (в нормі національного права консолідується вимоги всіх норм міжнародного права з конкретного питання). Особливість притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні міжнародних злочинів, полягає в спеціальній юрисдикції міжнародних судів.

Слід враховувати певну специфіку регламентування механізму правового регулювання в даній сфері: перелік таких злочинів не є вичерпним. Міжнародне співтовариство може розширити його. У такому випадку кожна держава повинна підкоритися такій вимозі незалежно від стану національного законодавства. Так, відповідно до міжнародного права особи, винні в геноциді, несуть відповідальність незалежно від того, чи визначена відповідальність за геноцид в національному праві.

Тому без глибокого і міцного знання положень міжнародного кримінального права, що регулюють питання, пов'язані з притягненням до кримінальної відповідальності за вчинення міжнародних злочинів, не може бути професійно повноцінного кваліфікованого юриста.

3. *Якщо держава не встановлює відповідальності за діяння, віднесені міжнародним правом до злочинів проти миру і людства, це не є підставою звільнення винної особи від міжнародної кримінальної відповідальності.*

4. *Принцип універсальної юрисдикції* означає поширення кримінальної юрисдикції держави на діяння, визнані злочинними міжнародним правом, незалежно від громадянства (підданства) осіб, які їх скоїли, та місця вчинення. Вважається, що універсальну юрисдикцію потрібно застосовувати до правопорушень, припинення яких виправдано всіма без винятку державами або пропонується політикою міжнародного співтовариства. Підстави для реалізації принципу універсальної юрисдикції були водночас в міжнародному договірному і звичайному праві, наприклад, у ст. 49, 50, 129, 146 відповідно всіх чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв війни (1949) та у ст. 12 Римського статуту

5. *Принцип відсутності зворотної сили (ratione personae)* закріплює два загальні правила, що становлять його зміст. По-перше, відповідно до п. 1 ст. 24 Римського статуту особа не підлягає кримінальній відповідальності за діяння, скоєне до набуття чинності цього Статуту. По-друге, у разі внесення зміни до закону, який можна застосовувати до певної справи до винесення остаточного рішення або постанови, застосовується закон, сприятливіший для особи, яка перебуває під слідством, щодо якої ведеться судовий розгляд або яку визнано винною (п. 2 ст. 24 Римського статуту).

6. *Принцип незастосування строків давності до військових злочинів та злочинів проти людяності (або невідворотності покарання осіб, які скоїли міжнародні злочини).*

Цей принцип вперше був зафіксований у Конвенції про незастосування строку давності до військових злочинів і злочинів проти людства (1968). Відповідно до ст. 1 цієї Конвенції жодні терміни давності не застосовуються до таких злочинів, незалежно від часу їх вчинення, як:

а) військові злочини, як вони визначені в Статуті Міжнародного Нюрнберзького військового трибуналу від 8 серпня 1945 р. та підтверджені резолюціями Генеральної Асамблеї ООН № 3 (I) від 13 лютого 1946 р. і № 95 (I) від 11 грудня 1946 р., а також серйозні порушення, вказані в Женевських конвенціях про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р.;

б) злочини проти людства, як вони визначені в Статуті Міжнародного Нюрнберзького військового трибуналу від 8 серпня 1945 р. і підтверджені згаданими вище резолюціями ООН № 3 (I) і 95 (I), вигнання в результаті збройного нападу або окупації і нелюдські дії, що є наслідком політики апартеїду, а також злочин геноциду, який визначено в Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948), навіть якщо ці дії не є порушенням внутрішнього законодавства тієї країни, в якій вони були вчинені.

Цей принцип розвинуто і в ст. 29 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, в якій вказано, що стосовно злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, не встановлюється ніякого терміну давності.

7. *Принцип відповідальності особи за виконання нею злочинного наказу свого уряду або керівника, якщо свідомий вибір фактично був можливий*, у міжнародному праві вперше сформульовано у ст. 8 Статуту Нюрнберзького трибуналу й надалі розвинуто у п. 3 ст. 2 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1984), у п. 4 ст. 7 Статуту Міжнародного трибуналу по колишній Югославії і п. 4 ст. 6 Статуту Міжнародного трибуналу по Руанді, а також у ст. 33 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. У п. 1 ст. 33 Римського статуту його сформульовано так: «Той факт, що злочин, що підпадає під юрисдикцію суду, було скоєно особою за наказом уряду або начальника, чи то військового, чи цивільного, не звільняє цю особу від кримінальної відповідальності, за винятком випадків, коли: а) ця особа юридично зобов'язана виконувати накази конкретного уряду і начальника; б) ця особа не знала, що наказ був незаконним; і с) наказ не був явно незаконним». Зміст ознаки «явна незаконність» наказу було доповнено в п. 2 цієї статті вказівкою на те, що «накази про вчинення злочину геноциду або злочинів проти людяності є явно незаконними».

8. *Принцип індивідуальної кримінальної відповідальності*. У п. 2 ст. 25 Римського статуту МКС його сформульовано так: «Особа, яка скоїла злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, несе індивідуальну відповідальність і підлягає покаранню відповідно до цього Статуту».

9. *Принцип відповідальності керівника за невжиття заходів* сформульовано у п. 2 ст. 86 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій про захист жертв війни (1949): «Той факт, що порушення Конвенцій і цього Протоколу було скоєно підлеглою особою, не звільняє його керівника від кримінальної або дисциплінарної відповідальності в залежності від випадку, якщо вони знали або мали в своєму розпорядженні інформацію, яка повинна була б дати їм можливість прийти до висновку в обстановці, що існувала на той час, що підлегла особа вчиняє або має намір вчинити подібне порушення,

і якщо вони не вжили всіх практично можливих заходів в межах своїх повноважень для запобігання або припинення цього порушення”. Подальший розвиток принцип відповідальності начальника за невжиття заходів отримав у ст. 28 Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

10. *Принцип «nullum crimen sine lege»* (нема злочину без закону) закріплено у ст. 22 Римського статуту. Відповідно до нього особа не підлягає кримінальній відповідальності за цим Статутом, якщо тільки відповідне діяння в момент його вчинення не становить злочину, що підпадає під юрисдикцію суду.

11. *Принцип «nulla poena sine lege»* (нема покарання без закону) визначає загальні засади призначення покарання. Згідно із цим принципом особа, визнана судом винною, може бути покарана тільки відповідно до положень Статуту Міжнародного кримінального суду (ст. 23 Римського статуту).

12. *Принцип неприпустимості посягання на посадове становище* закріплено у ст. 27 Римського статуту. Згідно із цим принципом Римський статут застосовують однаково до всіх осіб, попри їхнє посадове становище. Далі в п. 1 ст. 27 конкретизовано суб'єкти, які не звільняються в разі скоєння злочину від кримінальної відповідальності згідно з Римським статутом, а їхнє посадове становище саме собою не є підставою для пом'якшення вироку: глава держави або уряду, члени уряду або парламенту, обрані представники або посадові особи уряду. Поряд із ознакою «посадового становища» до змісту принципу внесено і вказівку на те, що «іммунітети або спеціальні процесуальні норми, які можуть бути пов'язані з посадовим становищем, чи то згідно з національними законами або за міжнародним правом, не повинні перешкоджати здійсненню Судом його юрисдикції щодо такої особи» (п. 2 ст. 27 Римського статуту).

13. *Принцип законності* означає, що кримінальне переслідування і віддання під суд здійснюють відповідно до норм міжнародного права. Цей принцип закріплено у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (1966), Женевських конвенціях (1949) і Додаткових протоколах до них (1977), а також в низці інших міжнародних договорів.

14. *Принцип гуманності*, який полягає в тому, що незалежно від характеру і тяжкості скоєння злочинів, до обвинувачених осіб має бути гуманне ставлення.

15. *Здійснення правосуддя тільки судом*, що передбачає особливе становище суду, який є єдиним органом, що виконує функцію правосуддя. Жоден інший орган не наділений такою функцією, яка одночасно є формою матеріалізації судової влади. Формулюючи такий принцип, законодавство виходить з перевіреного досвідом найрозумнішого, найраціональнішого, найдоцільнішого розподілу функцій між різними органами міжнародної кримінальної юстиції.

16. *Презумпцію невинуватості*, основою якої є норма, загальноновизнана для всіх держав: «суб'єкт міжнародного права (державна, особистість, організація) вважається невинуватою у вчиненні злочину, доки її

вина не буде визнана вироком суду, що набув законної сили». В основу презумпції невинуватості покладено ідею про те, що ще не доведено. Презумпція невинуватості – це принцип, що виражає демократизм, гуманізм і законність у міжнародному кримінальному процесі.

17. *Принцип рівності людей перед судом* означає, що який би суд не розглядав кримінальну справу, це здійснюватиметься в однаковому процесуальному порядку з дотриманням одних і тих самих гарантій для кожного, а до підсудного застосовуватиметься один і той самий матеріальний закон. Передбачені законом винятки із загальних правил щодо осіб, які мають імунітет від кримінального переслідування, є додатковою гарантією убезпечення від свавілля й порушення законності стосовно осіб, наділених особливими повноваженнями, осіб, які мають дипломатичний імунітет.

18. *Принцип гласності судового розгляду*, який означає, що розгляд кримінальних справ у всіх судах і судових інстанціях відбувається відкрито. Гласність сприяє вирішенню завдань міжнародного кримінального судочинства, створює додаткові гарантії встановлення істини у справі. Такий процес мобілізує світове співтовариство на усунення причин та умов, що сприяють скоєнню злочинів, сприяє посиленню контролю з боку суб'єктів міжнародного права за дотриманням прав і законних інтересів держави та особистості в кримінальному процесі. Велике значення гласність має для забезпечення незалежності суддів і підпорядкування їх тільки закону, права обвинуваченого на захист. Гласність підвищує почуття відповідальності суддів. Вона є формою міжнародного контролю в судовому розгляді за діями органів міжнародного й національного кримінального судочинства.

19. *Принципи поваги права на захист та права на справедливий розгляд справи*. Ці принципи сприяють забезпеченню принципу верховенства права та підвищенню ролі адвоката як необхідного учасника справедливого здійснення правосуддя, сприяють визнанню спільної зацікавленості в належному і сталому розвитку адвокатури як інституту громадянського суспільства й необхідного елементу демократичної правової держави. Також вони проголошують своєю метою забезпечення міцних гарантій поваги до здійснення правосуддя, підкреслюючи необхідність реалізації визнаних світовою юридичною спільнотою міжнародних стандартів і правил адвокатської професії адвокатськими асоціаціями і товариствами юристів, судами, правоохоронними органами, органами державної влади та міжнародними організаціями.

20. *Принцип міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального процесу*. Спеціальною резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 3 грудня 1973 р. № 3074 (XXVIII) прийнято Принципи міжнародного співробітництва щодо виявлення, арешту, видачі і покарання осіб, винних у військових злочинах і злочинах проти людства.